

Πέτρος Κροπότκιν, αυτός ο γνωστός – άγνωστος...- Αργύρης Αργυριάδης

Συμπληρώνονται 175 χρόνια από την γέννηση και 99 χρόνια από τον θάνατο του πρωτεργάτη του αναρχικού κομμουνισμού (αναρχοκομμουνισμού) Πέτρου Κροπότκιν. Σχεδόν όλους όσους και να ρωτήσεις στο ευρύτερο αναρχικό, αναρχικό, αντιεξουσιαστικό αλλά και αριστερό χώρο, όλοι τον γνωρίζουν ή μάλλον καλύτερα θεωρούν ότι τον γνωρίζουν ως τον «Αναρχικό Πρίγκιπα της συνεργασίας» ή ως έναν «ευγενή θεωρητικό Αναρχικό, υπέρμαχο της μη βίας». Σε αυτό το κείμενο θα προσπαθήσω να αναπτύξω άγνωστες πηγές του έργου και των θέσεων του Ρώσου Αναρχικού με έμφαση στη συμβολή του στην ταξική πάλη.

Ο Πέτρος Κροπότκιν δεν ήταν ένας πασιφιστικός ουτοπικός λάτρης του προμεσαιωνικού παρελθόντος, αλλά ένας πριγκιπικής καταγωγής αρνητής της τάξης του και των προνομίων της, που αφιέρωσε την ζωή του για την χειραφέτηση των ανθρώπων αλλά και των εργαζομένων. Όχι απλά ένας ταξικός σύμμαχος, αλλά συμπολεμιστής στον ταξικό αγώνα. Ένας συνεπής και προσγειωμένος, αλλά όχι εγκλωβισμένος για την εποχή του, διορατικός κομμουνιστής - αναρχικός.

Στο σημείο αυτό γεννιέται το εξής ερώτημα: Πώς λοιπόν προέκυψε αυτή η γραφική εικόνα του καλόβολου αναρχικού πρίγκιπα; Η απάντηση είναι ότι αυτό εν μέρει οφείλεται στον ίδιο, καθώς είχε μια πρόσχαρη προσωπικότητα με ευγενικό παρουσιαστικό, ήθελε την ελεύθερη ανταλλαγή αγαθών, ενώ προτιμούσε την κόκκινη από τη μαύρη σημαία. Έτσι, σε συνδυασμό με την μακριά και πλούσια γενειάδα του, η κυρίαρχη αναπαράσταση της εικόνας του έχει καταλήξει να τον παρουσιάζει σαν τον αγαθό Άγιο Βασίλη του Ιστορικού Μείζονος Αναρχισμού. Στην ουσία όμως, η εικόνα αυτή οφείλεται κυρίως σε εκείνους που ανέλαβαν να προβάλλουν το έργο, την σημασία και την κληρονομιά του, ιδίως μετά τον θάνατο του. Η εστίαση σε αυτά τα «ευπώλητα» χαρακτηριστικά, δημιούργησαν μια στρεβλή αλλά αξιαγάπητη εικόνα της προσωπικότητας του, η οποία αν και εν μέρει σωστή, αποσιωπά και κρύβει διάφορες άλλες πλευρές του πολιτικού και ταξικού έργου του Κροπότκιν, ο οποίος δεν ήταν μόνο ένας σημαντικός γεωγράφος θεωρητικός, αλλά και ένας υπέρμαχος του ταξικού εργατικού κινήματος, όπως ο Μπακούνιν.

Ο συστηματικός αναγνώστης του Πέτρου Κροπότκιν θα διαπιστώσει ότι τα πιο διάσημα έργα του είναι οι γενικές και θεωρητικές εισαγωγές στον Αναρχισμό και όχι αυτά που αφορούν πολιτικά ζητήματα στους κόλπους του κινήματος. Στην ουσία, με τον τρόπο αυτό δημιουργείται μια πολύ συγκεκριμένη και πολύ κλειστή αναπαράσταση για τον ίδιο, σύμφωνα με την οποία: Είχε μια πολύ αφελή ανθρωπιστική οπτική για την φύση και την κοινωνία, ήταν ουτοπιστής και εραστής του μεσαιωνικού χωριού, ήταν θεωρητικός και η σκέψη του δεν είχε καμία πρακτική εφαρμογή ή όραμα για το πως θα γίνει και θα εξελιχθεί ή επανάσταση, και έβλεπε ότι ο ελευθεριακός κομμουνισμός θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσα σε μία νύχτα ως αποτέλεσμα μιας απλοϊκής εξελικτικής προόδου. Ωστόσο, όλα αυτά όχι μόνον είναι ανακριβή αλλά και κατάφωρα αναληθή.

Αρκετές φορές έχουμε γίνει μάρτυρες του άλλα λέμε και άλλα εννοούμε ή άλλα θέλουμε να εκφράσουμε. Το αξίωμα αυτό δεν αφήνει αλώβητο τον αναρχικό/ αντιεξουσιαστικό χώρο, αλλά και τον αριστερό. Στον αριστερό χώρο είναι γνωστό ότι η διαστρέβλωση αυτή αποτελεί συνειδητή προσπάθεια με στόχο την εγκαθίδρυση της ηγεμονίας υπέρ του «επιστημονικού» σοσιαλισμού σε βάρος του «ουτοπικού» αναρχισμού. Όσον αφορά τον

αναρχικό χώρο, πρόκειται για ημιμάθεια και αδυναμία εξαιτίας της μη συστηματικής ή μεθοδικής μελέτης, ή απλά είναι η «δημιουργική χρήση της γλώσσας ενάντια στην φόρμα» που στην ουσία ούτε και ο ίδιος ο φορέας αυτού του λόγου δεν γνωρίζει τι ακριβώς θέλει να πει. Τουλάχιστον όμως στην δεύτερη περίπτωση δεν γίνεται με δόλο όπως στην πρώτη. Αλλά ακόμα και αξιόλογοι ελευθεριακοί σοσιαλιστές διαπράττουν το ίδιο σφάλμα όπως ο Μορίς Μπριντόν, ο οποίος θεωρεί ότι ο στόχος του Κροπότκιν ήταν «να πείσει με τον λόγο παρά να ανατρέψει τους καταπιεστές των μαζών» και ότι θεωρούσε πως «η συνεργασία ήταν κάτι το οποίο ξεπερνούσε τα ταξικά όρια.» Αυτό όμως δεν ισχύει αφού ακόμα και στο πασίγνωστο βιβλίο του «Αλληλοβοήθεια», ο Κροπότκιν αναφέρεται στα συνδικάτα και στις απεργίες. Έχει σημασία όμως να υπενθυμίσουμε ότι το συγκεκριμένο έργο δεν είναι στην ουσία ένα αναρχικό βιβλίο, αλλά μια εκλαϊκευμένη επιστημονική μελέτη από έναν αναρχικό.

Για να κατανοήσει κανείς τις ιδέες του Κροπότκιν πάνω στην ταξική πάλη και τον αναρχισμό, θα πρέπει να ανατρέξει σε άλλα έργα του, στα οποία επιχειρηματολογεί με σαφήνεια ότι δεν υπάρχει αλληλεγγύη μεταξύ του εργάτη και του καπιταλιστή που τον καταδυναστεύει, όπως και μεταξύ του εξουσιαστή και του εξουσιαζόμενου. Είναι σε αυτά τα έργα και όχι στην «Αλληλοβοήθεια» εκεί που αναπτύσσει τις αναρχικές του θέσεις σχετικά με την αναγκαιότητα της ταξικής πάλης και τη σημασία ενός μαχητικού εργατικού κινήματος, τόσο για την βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης, όσο και την προετοιμασία της μελλοντικής επανάστασης. Ας μην ξεχνάμε ότι εκτός από το ευρωπαϊκό εργατικό κίνημα ο Κροπότκιν γνώριζε και το αμερικανικό, για τους μάρτυρες του Σικάγο, αλλά και για τις μεταγενέστερες εξελίξεις του μέσω της Βολτερίν Ντε Κλερ. Σε ένα από τα άρθρα του στην Freedom αναφέρει χαρακτηριστικά: «Προτιμούμε ακόμα και τα πιο τρομακτικά που έχουν επιβληθεί από τους εργαζόμενους σε βάρος των αφεντικών τους κατά την διάρκεια του άμεσου αγώνα, καθώς οι παραχωρήσεις που γίνονται ανέκαθεν επιτυγχάνονταν μόνο με τη δράση των συνδικάτων. Από απεργίες και εξεγέρσεις μέχρι την απειλή εργασιακού πολέμου».

Για το συγκεκριμένο έργο του, ο Κροπότκιν επέμενε ότι η αλληλεγγύη ήταν μόνο «η μια πλευρά». Η Αλληλοβοήθεια ήταν ένα βιβλίο πάνω στον νόμο της αλληλοβοήθειας, υπό το πρίσμα ότι αυτή ήταν ένας από τους βασικούς παράγοντες της εξέλιξης και όχι οι παράγοντες και συναγόμενες αξίες που συμβάλουν σε αυτήν. Γι' αυτό και ο υπότιτλος του έργου το διατυμπανίζει ξεκάθαρα: «Ένας παράγοντας της εξέλιξης».

Ένας άλλος δημοφιλής μύθος είναι ότι ο Κροπότκιν ανέτρεχε στο παρελθόν για την επίτευξη της αλλαγής. Με το επιχείρημα αυτό αφήνουν συγκαλυμμένα να εννοηθεί ότι ήταν αναχρονιστικός. Ότι πίστευε ότι ιδανική κοινωνία θα ίσχυε αποκλειστικά σε μικρές αυτόνομες κοινότητες, επικεντρωμένες σε παραγωγή μικρής κλίμακας. Η ρητορική αυτή είναι πανομοιότυπη με εκείνη του Μάρξ για τον Προυντόν, η οποία είναι πέρα για πέρα αναληθής και για τους δυο. Ειδικά ο Κροπότκιν, έπειτα από ενδελεχείς μελέτες πάνω στις αναπτυγμένες δυτικές οικονομίες της εποχής του, επιχειρηματολόγησε για την κατάλληλη κλίμακα της τεχνολογίας: «Εάν αναλύαμε τις μοντέρνες οικονομίες, θα ανακαλύπταμε ότι για αρκετές από αυτές, η συνεργασία εκατοντάδων ή και χιλιάδων εργατών, οι οποίοι βρίσκονται συγκεντρωμένοι σε ένα σημείο, είναι απολύτως επιβεβλημένη. Οι μεγάλες σιδηρουργικές και μεταλλευτικές επιχειρήσεις ανήκουν σε αυτή την κατηγορία, τα υπερπόντια ατμόπλοια, δεν μπορούν να κατασκευαστούν σε εργαστήρια των χωριών». Για τον Κροπότκιν συνεπώς, η βιομηχανική κλίμακα

θα λειτουργούσε με βάση αντικειμενικά τεχνολογικά κριτήρια και όχι από την ιδεολογικά καθοδηγούμενη αφοσίωση στην παραγωγή σε μικρή κλίμακα. Επιπλέον, ήταν αρκετά ενημερωμένος για τη δομή της βιομηχανίας, η οποία σήμερα επηρεάζεται ταξικά: «Τα πλεονεκτήματα των ιδιοκτητών της γης ή του κεφαλαίου μεγιστοποιούνται από την κακοπληρωμένη μισθωτή εργασία ή από την κατώτερη θέση μίας τάξης, σε σχέση με μια άλλη. Η ελεύθερη κοινωνία δεν θα χρησιμοποιήσει τα ίδια κριτήρια με την καπιταλιστική. Αυτό σημαίνει ότι ακόμα και αφού κληρονομήσει [μετά την επανάσταση – σημείωση δική μου] μια βιομηχανική δομή, αυτή θα πρέπει να αποτελέσει εκ νέου την αφετηρία ως σημείο για τον σοσιαλισμό, δηλαδή τον μετασχηματισμό της βιομηχανίας ώστε να καλύπτει τις ανάγκες των πελατών και όχι των κερδοσκόπων».

Συνεχίζοντας, ο εξωραϊσμός της σκέψης και της εικόνας του Κροπότκιν που οδηγεί σε εσφαλμένα συμπεράσματα οφείλεται εν μέρει και στο βιβλίο του Πωλ Αβριτς, «Οι Ρώσοι Αναρχικοί», παρόλο που το βιβλίο είναι αξιόλογο και κατά γενική ομολογία ακριβές με πολύ σημαντικές αναφορές στο κίνημα των εργοστασιακών συμβουλίων του 1917, καθώς και για τον ρόλο των αναρχικών στις ρωσικές επαναστάσεις του 1905 και του 1917. Παρ' όλες τις θετικές κριτικές στο βιβλίο, όλες σχεδόν αποκρύπτουν το άβολο γεγονός ότι σε αρκετά σημεία περιέχει ανακρίβειες και λάθη, ειδικά για τις ιδέες του Μπακούνιν και του Κροπότκιν.

Στην πραγματικότητα, όλες οι φράσεις κλισέ σχετικά με την ιδιοσυγκρασία του Κροπότκιν, βρίσκονται μέσα σε αυτό το βιβλίο: «η καλοκάγαθη αισιοδοξία του», πώς «η νοσταλγική του λαχτάρα για μια απλούστερη αλλά πληρέστερη ζωή τον οδήγησε στην εξιδανίκευση των αυτόνομων κοινωνικών μονάδων του παρελθόντος», ότι «κοιτούσε προς τα πίσω», ότι πίστευε σε μια «αυθόρμητη» και «ραγδαία» επανάσταση, ότι η «συνεργασία παρά η σύγκρουση βρίσκεται στις ρίζες της ανθρώπινης εξέλιξης» και ότι έδωσε μόνο «ειδική στήριξη» στον συνδικαλισμό. Και είναι παράδοξο το γεγονός ότι ακόμα και ο ίδιος ο Άβριτς παρουσιάζει στο εν λόγω βιβλίο αρκετά στοιχεία που αναιρούν αυτή την εντύπωση. Για παράδειγμα, αναφέρει ότι ο συνδικαλισμός εμπνεύστηκε από το μαρξιστικό «δόγμα της ταξικής πάλης», ενώ στην ίδια σελίδα γράφει ότι όσοι ακολούθησαν τις αρχές των Προυντόν και Μπακούνιν στην Πρώτη Διεθνή, πρότειναν την δημιουργία εργατικών συμβουλίων. Τα οποία, συνεχίζει, θα αποτελούσαν το όπλο της ταξικής πάλης ενάντια στους καπιταλιστές αλλά και τη δομική βάση για την μελλοντική ελευθεριακή κοινωνία.

Όσον αφορά τον Κροπότκιν, ο Αβριτς σημειώνει ότι τα εργατικά συνδικάτα θα μπορούσαν να αποτελέσουν τον πυρήνα της αναρχικής κοινοπολιτείας, αφού σύμφωνα με τον Κροπότκιν αυτά αποτελούν «τα φυσικά όργανα της άμεσης πάλης ενάντια στον καπιταλισμό για τη δημιουργία της μελλοντικής τάξης», με τη «γενική απεργία ως το παντοδύναμο μέσο πάλης». «Χρειάζεται δε ένα κίνημα της εργατικής τάξης, το οποίο θα κατευθύνει την πάλη ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο και όχι διαμέσου του κοινοβουλίου, αλλά κατευθείαν και με όλα τα μέσα που υπάρχουν διαθέσιμα ανάμεσα στους εργαζομένους και μόνο στους εργαζομένους». Οι αναρχικοί, σύμφωνα με τον Κροπότκιν, πρέπει να «αφυπνίσουν τους εργάτες και τους αγρότες για να κατανοήσουν την δύναμη τους και την καθοριστικής σημασίας συμβολή τους στην επανάσταση και ότι μόνον έτσι μπορούν να ικανοποιήσουν τα συμφέροντά τους». Συνεπώς, τόσο ο Κροπότκιν αλλά και ο Μπακούνιν, συμφωνούν με τους «πρωτεργάτες του συνδικαλισμού» υποστηρίζοντας την ταξική πάλη. Κατ' αυτή την έννοια, δεν υπάρχει τίποτα

«μαρξιστικό» στην υπεράσπιση της ταξικής πάλης. Επομένως, είναι τουλάχιστον ενοχλητικό να αναγράφεται αυτό ως άποψη, ιδίως από έναν αναρχικό όπως ο Άβριτς.

Ειδικά, ο Κροπότκιν υποστηρίζει τον συνδικαλισμό, δηλαδή την συμμετοχή των αναρχικών στο εργατικό κίνημα και την αδιαμεσολάβητη εργατική πάλη στην οικονομική αρένα της Ρωσίας από τις αρχές του 1870, αρκετά πριν το συλλάβουν στην Γαλλία το 1874. Το στοιχείο αυτό έρχεται σε αντίθεση στην γενική αφήγηση που υπάρχει σχετικά με τον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό. Η «στροφή» στον συνδικαλισμό δεν γίνεται τυχαία το 1889 με την απεργία των λιμενεργατών του Λονδίνου για την οποία ο Κροπότκιν είχε υποστηρίξει ότι η γενική απεργία δύναται να αποτελέσει το προοίμιο για την επανάσταση. Το ίδιο έκανε και ο Μαλατέστα την ίδια εποχή. Αυτό όμως δεν είναι απλά μια επιστροφή στις ρίζες, δηλαδή στις ιδέες που είχε αναπτύξει από το 1860 ο Μπακούνιν στην Πρώτη Διεθνή.

Στο σημείο αυτό μπορεί κάποιος να αναρωτηθεί: «Ποιες είναι οι διαφορές του αναρχοκομμουνισμού και του συνδικαλισμού; [Σημείωση: στο κείμενο δεν χρησιμοποιώ τον όρο «αναρχοσυνδικαλισμός», διότι ως όρος δεν υφίστατο εκείνη την εποχή, αλλά είναι μεταγενέστερος – εισήχθη γύρω στο 1920). Για τους αναρχοκομμουνιστές, παρόλο που η ταξική πάλη είναι σημαντική, η αναρχική δραστηριότητα στα συνδικάτα δεν σήμαινε και ότι ήταν αυτόματα επαναστατική. Σύμφωνα με τον Κροπότκιν: «Το συνδικάτο είναι απολύτως αναγκαίο. Είναι η μοναδική μορφή εργατικής ένωσης που επιτρέπει τον άμεσο αγώνα ενάντια στο κεφάλαιο, ο οποίος θα πρέπει να γίνει χωρίς καμία σχέση με τον κοινοβουλευτισμό. Παρόλα αυτά, αυτό δεν επιτυγχάνεται αυτόματα. Χρειάζεται και τα άλλα στοιχεία, για τα οποία μιλάει ο Μαλατέστα και τα οποία πάντα προάσπιζε ο Μπακούνιν». Την εποχή εκείνη υπήρχε η αναγκαιότητα της οργάνωσης των αναρχικών και γι' αυτό ο Κροπότκιν πίστευε στην «δημιουργία ενός Αναρχικού Κόμματος (ως πολιτική οργάνωση μόνο) με στόχο την ενίσχυση του επαναστατικού αγώνα».

Στο ίδιο πλαίσιο, η γενική απεργία αποτελούσε ένα άριστο μέσο για την έναρξη της επανάστασης. Αν και είναι μια «καλή μέθοδος αγώνα, δεν απαλλάσσει τους ανθρώπους από την αναγκαιότητα του ένοπλου αγώνα ενάντια στην κυρίαρχη τάξη». Οι συνδικαλιστές «υποβαθμίζουν συνεχώς το γεγονός της αντίστασης, η οποία θα υπάρξει ενάντια στην Κοινωνική Επανάσταση». Σχόλιο πολύ διορατικό, το οποίο επιβεβαιώθηκε με τον πιο δραματικό τρόπο στην Ισπανία του 1936-1939. Εν κατακλείδι, τα συνδικάτα αποτελούν ένα συστατικό στοιχείο της ελεύθερης κοινωνίας. Ο Κροπότκιν συμφωνούσε ότι οι εργάτες θα έπρεπε αν γίνουν «οι διευθυντές της παραγωγής τους» σε «ομοσπονδίες κλαδικών ενώσεων για την οργάνωση των ανθρώπων σύμφωνα με τις διαφορετικές τους λειτουργίες». Ταυτόχρονα, υπήρχε η ανάγκη για «ανεξάρτητες κομμούνες για την κατά τόπους οργάνωση», καθώς «εκατοντάδες εκατοντάδων ελεύθερων ενώσεων και κοινωνιών θα αναπτύσσονταν παντού για την ικανοποίηση όλων των αναγκών».

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να κάνω μια επισήμανση σχετικά με τον τίτλο «Αυτός ο γνωστός – άγνωστος». Είναι πραγματικός, διότι οι πληροφορίες (τα γεγονότα «υπάρχουν» όπως βλέπουμε και στο βιβλίο του Άβριτς), χρειάζονται προσεκτική και συστηματική μελέτη για να εξαχθούν. Συνεπώς, η θέση του Κροπότκιν για την ταξική πάλη δεν πρέπει να μας εκπλήσσει, διότι αν παρακολουθήσουμε τη βιογραφική του διαδρομή, στην Πρώτη Διεθνή εντάσσεται με την πτέρυγα του Μπακούνιν που συνηγορούσε υπέρ του αντιεξουσιαστικού σοσιαλισμού

με οργανωτική πρόταση και πάλη που βασιζόνταν στον συνδικαλισμό. Στην συνέχεια, το όραμά του για την κοινωνική επανάσταση έχεις ρίζες στη γενική απεργία, στην εξέγερση και στα εργατικά συμβούλια, καθώς και στην υπεράσπιση της αυτοδιεύθυνσης των εργατών, οι οποίοι θα πρέπει να αναλάβουν τον έλεγχο των εργοστασίων και των κοινοτήτων τους.

Οπότε, δεν είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς το πραγματικό πολιτικό περιεχόμενο του Πέτρου Κροπότκιν. Ήταν ένας ρεαλιστής αναρχικός επαναστάτης που συμμετείχε στα ζητήματα της εποχής του. Ήταν αφοσιωμένος στην συμμετοχή των αναρχικών στα μαζικά κινήματα και όχι μόνον και αποκλειστικά στο εργατικό κίνημα. Από τις αρχές του 1870 μέχρι τον θάνατο του υποστήριζε «την άμεση και διαρκή πάλη ενάντια στο κεφάλαιο», για την δημιουργία εργατικών οργανώσεων, οι οποίες θα αγωνιστούν και θα αντικαταστήσουν τον καπιταλισμό. Σύμφωνα με την άποψη του, «χρειάζεται να δημιουργηθεί μια ικανή δύναμη, η οποία θα επιβάλει στα αφεντικά να παρέχουν καλύτερες συνθήκες εργασίας, ενώ θα δημιουργούσε ανάμεσα στις τάξεις των εργαζομένων την συνδικαλιστική δομή που μια μέρα θα αντικαταστήσει τα αφεντικά και θα πάρει στα χέρια της την παραγωγή και την διεύθυνση όλων των βιομηχανιών». Μια δήλωση που θυμίζει σε εκφορά και περιεχόμενο το ιστορικό προοίμιο των Βιομηχανικών Εργατών του Κόσμου στην Αμερική, οι οποίοι οργανώνονται όχι κλαδικά αλλά βιομηχανικά και στοχεύουν να δημιουργήσουν τις δομές του νέου κόσμου μέσα στο καβούκι του παλιού, ώστε όταν θα έρθει η στιγμή ο κοινωνικός μετασχηματισμός να μην φαντάζει ακατόρθωτος.

Ο Κροπότκιν ήταν ενάντια στις εκλογές και τον ρεφορμισμό, καθώς και την υποβάθμιση του σοσιαλιστικού κινήματος επειδή τα πολιτικά κόμματα «κινούνται διαρκώς προς την κατεύθυνση για να γίνουν εργαλεία της άρχουσας τάξης με στόχο τη διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης». Συνεπώς έβλεπε την ανάπτυξη των μαζικών κινήματων ως τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στο σήμερα και το αύριο, προτρέποντας τους αναρχικούς να συμμετέχουν σε αυτά, ώστε να τα ριζοσπαστικοποιούν. Έκανε έκκληση στους αναρχικούς να συμμετέχουν στα λαϊκά κινήματα και να μην περιμένουν την επανάσταση να πέσει σαν «μάννα εξ ουρανού». Υπενθύμιζε ότι «χωρίς τις μάζες δεν υπάρχει επανάσταση» και ότι «η θέση των ανθρώπων της δράσης είναι εκεί που βρίσκονται οι μάζες». Για παράδειγμα, λίγοι γνωρίζουν ότι ήταν ένθερμος υποστηρικτής ώστε η Πρωτομαγιά να γίνεται μέρα διαδηλώσεων και απεργιών, τα οποία θα αποτελέσουν το εφελτήριο για την επανάσταση, πολύ πριν η Πρωτομαγιά υιοθετηθεί από τη Δεύτερη Διεθνή ως εργατική γιορτή για να απαξιωθεί τελικά στις μέρες μας ως ακόμα μια θεσμοθετημένη αργία αντί για απεργία.

Αντίθετα με τους συχνά αναπαραγόμενους μύθους, ο Κροπότκιν είδε την επανάσταση ως μια μεγάλη και επίμοχθη διαδικασία η, οποία απαιτεί χρόνο και δεν είναι κάτι στιγμιαίο: «Γνωρίζουμε ότι μια εξέγερση μπορεί να ανατρέψει και να αλλάξει την κυβέρνηση σε μια μέρα, ενώ η επανάσταση χρειάζεται τρία η και τέσσερα χρόνια επαναστατικού παροξυσμού για να έχει απτά και υλικά αποτελέσματα. Αν περιμένουμε ότι η επανάσταση θα έχει κομμουνιστικό χαρακτήρα από τις πρώτες εξεγέρσεις, τότε θα πρέπει να παραιτηθούμε από το ενδεχόμενο της επανάστασης». Ήταν διακριτά αντίθετος στην έννοια των επαναστάσεων της μίας ημέρας και κατά την άποψή του οι αναρχικοί δεν πιστεύουν ότι η επανάσταση θα ολοκληρωθεί εν ριπή οφθαλμού, όπως ονειρεύονται κάποιοι σοσιαλιστές. Κατανοούσε ότι οι επαναστατημένοι άνθρωποι θα έρχονταν αντιμέτωποι τόσο με μια οικονομική κρίση και διάσπαση, όσο και με απόπειρες αντεπανάστασης, αναγνωρίζοντας – καθόσον

δεν ήταν ειρηνιστής – ότι η εργατική τάξη «θα πάρει τα όπλα από μόνη της και θα κάνει την επανάσταση» και ότι «οι άνθρωποι που θα αποτελούν την ένοπλη δύναμη της χώρας θα αρνούνται να υπακούουν σε έξωθεν διαταγές».

Σύμφωνα με τον Κροπότκιν, ο αναρχισμός είναι καλύτερος όχι επειδή η επανάσταση είναι εύκολη υπόθεση αλλά, τουναντίον, επειδή είναι δύσκολη. Χρειάζεται τη μαζική συμμετοχή ώστε να ξεπεραστούν τα πολλά προβλήματα που θα προκύψουν και επειδή η αλλαγή που θα πραγματοποιηθεί θα είναι «τόσο τεράστια και βαθιά», ώστε θα είναι αδύνατο για ένα οποιοδήποτε άτομο να επεξεργαστεί τις διάφορες κοινωνικές μορφές που θα πρέπει να δημιουργηθούν στην κοινωνία του μέλλοντος. Αυτή η επεξεργασία νέων κοινωνικών μορφών γίνεται εφικτή μόνο «με τη συλλογική εργασία των μαζών». Σημείωνε ως παράδειγμα την Παρισινή Κομμούνα, μένοντας στο γεγονός ότι «κάθε εξουσία που ως θεσμός είναι διαχωρισμένη από τους ανθρώπους δεν μπορεί παρά να είναι εμπόδιο». Η μόνη επιθυμητή εναλλακτική λύση είναι οι ομοσπονδοποιημένες κοινότητες και χώροι εργασίας. Δεν χρειάζεται να επαναλάβουμε ότι όλες οι προβλέψεις του επιβεβαιώθηκαν στη Ρωσική Επανάσταση, όπως και οι προειδοποιήσεις του για τον επερχόμενο κρατισμό.

Φυσικά, η μεγάλη αυτή προσωπικότητα δεν ήταν ούτε εύκολη ούτε άσπιλη, και επιδέχεται κριτικής σε πολλά σημεία. Ο υπέρμετρος νατουραλισμός του Κροπότκιν ως απόρροια της ιδεών της εποχής του σήμερα ξενίζει, όσο και ο «αντιγερμανισμός» του, ο οποίος τον οδήγησε να υποστηρίξει τους Συμμάχους στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, μια ανελέητη σφαγή χιλιάδων εργατών και από τις δυο μεριές – ένα μελανό σημείο που σε καμία περίπτωση δεν μειώνει το έργο αυτού του μεγάλου εκείνου υπέρμαχου της ελευθερίας και της αλληλοβοήθειας.

Το περιεχόμενο των ιδεών του Κροπότκιν παραμένει ξεκάθαρο και επίκαιρο όσο ποτέ: «Ο εχθρός στον οποίο κηρύσσουμε τον πόλεμο είναι το κεφάλαιο. Και σε αυτό το κεφάλαιο θα επικεντρώσουμε όλες μας τις δυνάμεις, προσπαθώντας να μην αποσπάσουμε την προσοχή από τον στόχο μας με κίβδηλες καμπάνιες και επιχειρήματα υπέρ των πολιτικών κομμάτων. Ο μεγάλος αγώνας που ετοιμάζουμε είναι ουσιαστικά οικονομικός και γι' αυτό διεξάγεται στο οικονομικό πεδίο όπου θα πρέπει να επικεντρώσουμε τις δραστηριότητές μας».